

IDR

Institutul Diplomatic Român

POLICY PAPER NR. 33/2022

SECURITATEA ENERGETICĂ EUROPEANĂ, CRIZA UCRAINEANĂ ȘI VULNERABILITĂȚILE TURCIEI ÎN 2022

Dragoș C. Mateescu, PhD

ISSN 2285 - 8938
ISSN-L 2285 - 8938
BUCUREȘTI 2022



MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE

Securitatea energetică europeană, criza ucraineană și vulnerabilitățile Turciei în 2022

Dragoș C. Mateescu, PhD
Consilier relații 1, Institutul Diplomatic Român

Sumar:

Războiul din Ucraina și stările de conflict din Siria și Irak amenință securitatea europeană. Turcia este în mijlocul acestor turbulențe majore și valoarea sa geopolitică pare a crește. Dacă, de exemplu, Federația Rusă va reduce drastic fluxul de gaze naturale către Europa în următoarele luni, alternativele pe termen mediu și lung pot veni dinspre zona Caspică (Azerbaidjan, Turkmenistan etc.) sau Mediterana orientală. Turcia rămâne o țară de tranzit pentru astfel de soluții însă ea însăși se confruntă cu o criză economică gravă și cu perspectiva dependenței crescute de Moscova. Analiza de față abordează această situație complexă din perspectivă europeană, argumentând pentru luarea în considerare a unor anumite scenarii, inclusiv pesimiste.

Introducere

Anul 2022 este marcat de agresiunea armatei rusești în Ucraina, care ar putea afecta pe termen mediu sau lung statutul Rusiei ca furnizor principal de grâne, fertilizatori, gaze naturale, petrol, metale și alte materii prime esențiale pe piața comună europeană. Gazele naturale, în particular, reprezintă subiectul cel mai fierbinte, pentru că Uniunea Europeană (UE) importă actualmente din Rusia mai bine de o treime din necesarul anual al Pieței Comune, de aici decurgând o vulnerabilitate majoră pe termen scurt și mediu.

Resurse alternative importante de gaze naturale au fost descoperite în ultimul deceniu în estul Mării Mediterane, unde se remarcă intensificarea activităților diplomatice în legătură explicită sau implicită cu valorificarea zăcămintelor respective. Ambele evoluții evidențiază rolul important al strategiilor privind securitatea energetică, atât a țărilor din regiune (inclusiv din Golful Persic și Africa), cât și a actorilor globali, precum UE, SUA și țările din Asia mari consumatoare de energie.

În acest context complicat, *pare* a deveni din ce în ce mai relevantă poziția strategică a Turciei care este situată geografic la confluența geopolitică a proceselor rezumate mai sus. Însă politicile

regimului Erdoğan-AKP de la Ankara, aflat la putere de aproape două decenii, au slăbit considerabil această țară din punct de vedere economic și, așa cum voi demonstra aici, chiar și strategic, mai cu seamă în relația cu Rusia. Având în vedere și erorile unei politici regionale agresive, Turcia a devenit în general un actor extrem de vulnerabil la șocuri interne și externe, cu un potențial perturbator la nivel regional, care trebuie analizat și înțeles inclusiv în România.

Studiul de față propune o explorare a acestei teme complexe, expunând aspectele ei cele mai importante din perspectiva autorului. În primul rând, trebuie detaliată legătura dintre posibilitatea unei crize energetice majore în Europa, din cauza agresiunii Moscovei, și evoluțiile privind valorificarea resurselor din estul Mediteranei. Urmează apoi o evaluare a situației actuale din Turcia în acest context, cu evidențierea aspectelor de vulnerabilitate internă și externă ale regimului Erdoğan-AKP. Studiul ia în calcul dependența Ankarei de Moscova pe multiple planuri, precum și faptul că Turcia a cultivat relații în ultimii ani atât cu Rusia, cât și cu Ucraina și cu alți actori relevanți în regiune.

Acțiunile punctuale ale Turciei față de agresiunea rusească din Ucraina nu reprezintă tema centrală a analizei de față, autorul fiind preocupat mai degrabă de o dinamică regională mai largă. Astfel, studiul este construit pentru a adresa trei întrebări principale. (1) Cum se conectează politica Turciei cu evoluțiile la care se face referire aici și, în mod special, securitatea energetică europeană? (2) Care sunt vulnerabilitățile principale ale Turciei în contextul actual? Aceste prime două întrebări sunt abordate împreună, răspunsurile fiind conectate logic. În concluzii este abordată și întrebarea finală, respectiv (3) care ar fi soluțiile pe termen mediu și lung și cum poate contribui România în acest sens, ca stat membru în UE și NATO?

Pentru a răspunde la aceste întrebări, autorul apelează la informații din surse deschise, unele dintre ele confirmate prin comunicarea cu persoane relevante dar mai ales prin coroborare cu surse deschise alternative, cum ar fi publicațiile unor organizații non-guvernamentale, grupuri de analiză independente sau organizații internaționale care monitorizează evoluțiile respective. Supozițiile unor analiști mai puțin experimentați sau analizele fără surse credibile au fost de la bun început eliminate din strategia analitică.

Validitatea externă a analizei este completată de elemente concepute să asigure validitate internă, adică organizarea logică a textului cu focus pe întrebările principale. Situația economică și de politică externă a Turciei, ca urmare a politicilor din ultimii ani ale regimului de la Ankara, sunt tratate analitic aici drept complex de variabile independente care explică limitele în care poate evolua regimul pe plan intern și extern. Rezultatul principal, adică variabila dependentă explicată aici, este creșterea

accelerată a dependenței Turciei de Rusia, cu efecte posibil cruciale pentru viitorul acestei țări, inclusiv în relațiile cu partenerii tradiționali, europeni și nord-americani. În această logică, valoarea strategică a Turciei promite să crească, dar asta din ce în ce mai mult în favoarea Moscovei, ceea ce reprezintă și ipoteza principală de lucru în analiza de față.

Concluziile se referă astfel la felul în care limitele respective condiționează politica regimului actual de la Ankara atât pe plan intern, cât și pe plan extern, precum și la felul în care partenerii tradiționali ar putea să reacționeze fără a afecta decisiv relațiile lor cu Turcia pe termen lung, dincolo de durata de viață a actualului regim.

Dependența UE de gazele naturale rusești și soluțiile alternative

Moscova a dovedit, mai ales de-a lungul ultimelor două decenii, că este dispusă și pregătită să folosească poziția sa dominantă pe piața energetică europeană, în special în ce privește gazele naturale, pentru a-și atinge scopuri geopolitice. La ora la care este definitivată această analiză (inițiată în aprilie și finalizată în august 2022), agresiunea rusească din Ucraina confirmă validitatea acestei percepții.

Cu mari diferențe între statele membre, UE importă în total aproximativ 60% din necesarul său de petrol și gaze naturale, plus cantități reduse de cărbune.¹ Din Rusia, Uniunea primește aproape 25% din totalul importurilor de petrol, dependența de gazele rusești fiind mai mare, între 43% în 2019 și 48% în 2020, scăzând la 40% în 2021 pe fondul pandemiei COVID.²

În termeni cantitativi, consumul anual de gaze în UE s-a situat în ultimii ani în jurul mediei de 400 miliarde de metri cubi (*billion cubic meters*, bcm) anual. Importurile europene de gaze din Rusia au variat între 150 și 170 bcm/an, cu 155 bcm în 2021.³ Trebuie însă menționat următorul detaliu:

¹ European Commission, „State of the Energy Union 2021 – Contributing to the European Green Deal and the Union’s recovery”, Bruxelles, 26.10.2021 COM(2021) 950 final,

https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/state_of_the_energy_union_report_2021.pdf

² European Commission DG Energy, „Quarterly Report on European Gas Markets”, *Market Observatory for Energy*, 13, nr. 4 (2020/2021), p. 3,

https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/quarterly_report_on_european_gas_markets_q4_2020_final.pdf; vezi și „Europe relies primarily on imports to meet its natural gas needs”, US Energy Information Administration, 11 februarie 2022, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=51258>; Isabeau van Halm, „How can the EU end its dependence on Russian gas?”, *Energy Monitor*, 11 may 2022, <https://www.energymonitor.ai/policy/how-can-the-eu-end-its-dependence-on-russian-gas>

³ „Natural gas consumption in the European Union from 1998 to 2020”, *Statista*, 26 august 2021,

<https://www.statista.com/statistics/265406/natural-gas-consumption-in-the-eu-in-cubic-meters/>; Cathrin Schaeer, „Russia-Ukraine crisis: How Europe may cope if Putin shuts off gas”, *Al Jazeera*, 3 februarie 2022,

<https://www.aljazeera.com/economy/2022/2/3/russia-ukraine-crisis-how-europe-may-cope-if-putin-shuts-off-gas>; „What happens if Russia shuts off gas supplies to Europe?”, *Euronews*, 28 februarie 2022,

cantitățile livrate către Europa reprezintă peste 70% din totalul exporturilor rusești de gaze naturale, ceea ce indică o dependență netă mai mare a furnizorului Rusia de cumpărătorul UE decât invers. Este deci clar că adevărata problemă a Europei nu este dependența în sine de Rusia, ci tendința Moscovei de a folosi poziția sa de furnizor principal ca instrument de șantaj geopolitic.

Alternative există dar ele nu pot rezolva foarte curând problema rusească pentru executivile europene, respectiv Comisia Europeană și guvernele statelor membre. Soluțiile pe termen lung, în cadrul strategiei de decarbonizare a pieței comune, ar putea lua două sau trei decenii pentru a fi implementate cu rezultate decisive. Acest lucru va presupune eficientizarea consumului casnic și industrial, precum și creșterea accelerată a ponderii electricității, cu accent pe resursele hidroenergetice, parcurile solare și eoliene sau pe hidrogenul lichid ca înlocuitori pentru combustibilii fosili. Foarte importante în acest context sunt cercetările privind tehnologia fuziunii termonucleare care par și ele a avansa încet dar sigur. Există speranțe ca o astfel de energie nepoluantă și posibil inepuizabilă să ajungă pe piața comună până în 2050, anul țintă al Uniunii pentru decarbonizarea totală.⁴

În contextul războiului din Ucraina, Comisia Europeană a propus, la insistențele unora din statele membre, tratarea gazelor naturale și a energiei nucleare (cea deja disponibilă, prin fisiune atomică) drept resurse de tranziție.⁵ Propunerea Comisiei a primit sprijinul Parlamentului European care a aprobat-o prin vot în 6 iulie 2022. Se așteaptă însă ca unii actori din domeniu să obstrucționeze în instanțe aplicarea practică a propunerii. Se are în vedere și posibilă opoziție din partea unor state membre în cadrul Consiliului de Miniștri al UE.⁶ Pe baza datelor despre rezervele și politicile actuale, se poate spune că procesele de tranziție vor lua timp iar dependența relativă de Rusia pentru asigurarea necesarului de gaze naturale ar putea rămâne o problemă geopolitică pentru următoarele două sau trei decenii. Agresiunea rusească din Ucraina arată cât de serioasă poate deveni o astfel de problemă într-un interval de timp extrem de scurt.

<https://www.euronews.com/green/2022/02/24/what-happens-if-russia-shuts-off-gas-supplies-to-europe>; Agenția Internațională pentru Energie, „A 10-point plan to reduce the European Union’s reliance on Russian natural gas”, 3 martie 2022, IEA, Paris, <https://www.iea.org/reports/a-10-point-plan-to-reduce-the-european-unions-reliance-on-russian-natural-gas>

⁴ „Cercetarea în fuziunea termonucleară – O opțiune energetică pentru viitorul Europei”, Comisia Europeană – Directoratul General pentru Cercetare, 2005, https://www.euro-fusion.org/fileadmin/user_upload/Archive/wp-content/uploads/2011/11/fusion_research_romanian.pdf; European Commission, „Why the EU supports fusion research and innovation”, https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/research-area/energy-research-and-innovation/nuclear-fusion_ro. Pentru evoluția cercetărilor, vezi <https://fusionforenergy.europa.eu/>

⁵ „EU proposes labelling gas and nuclear energy as climate friendly”, *Deutsche Welle*, 1 ianuarie 2022, <https://www.dw.com/en/eu-proposes-labeling-gas-and-nuclear-energy-as-climate-friendly/a-60308833>

⁶ Elena Sanchez Nicolas, „Legal action looms after MPs back ‘green’ nuclear and gas”, *EU Observer*, 6 iulie 2022, <https://euobserver.com/green-economy/155454>

Soluțiile pentru un astfel de interval, de câteva luni, sunt limitate. Revenirea temporară la exploatarea cărbunelui, deja implementată în unele țări, poate fi doar o soluție temporară datorită poluării excesive. Există apoi posibilitatea creșterii extracției de gaze naturale din zăcămintele europene dar nu se așteaptă un progres major, ponderea actuală a acestor resurse fiind de doar 10% din consumul anual.⁷ Mai pot crește transferurile de gaze naturale dinspre Africa (Algeria și Libia, plus Angola și alte țări) prin conductele deja existente: Maghreb-Europe, Medgaz, Trans-Mediterranean sau Mellitah-Gela (Greenstream). Există potențial pentru mărirea capacității acestor conducte dar eforturile cer timp și cantitățile suplimentare de gaze naturale ar fi, oricum, insuficiente pentru a elimina complet dependența europeană anuală de Rusia.

În ce privește zona caspică, gazele naturale sunt transportate întâi către Turcia prin conducta Caucazului de Sud (Baku-Tbilisi-Erzurum, BTE) și, mai departe spre Europa, prin conducta Trans-Anatoliană (TANAP). Se lucrează intens pentru creșterea capacității de transport prin TANAP dar este greu de crezut că se va putea depăși foarte curând capacitatea actuală de maximum 16 bcm, din care aproximativ 10.5 bcm către Europa (restul fiind consumat de Turcia).⁸

Pot fi mărite și importurile de gaz natural lichefiat (*liquefied natural gas*, LNG) din surse non-rusești de pe tot globul. Printre acestea s-ar număra SUA, Nigeria, Algeria, Trinidad & Tobago, Egipt, Qatar, Peru, Australia, Malaiezia, Indonezia etc. Numărul terminalelor LNG din Europa este însă încă insuficient iar construcția de terminale noi consumă mult timp și capital. Cu instalațiile actuale, importurile de LNG europene în 2021 au însumat aproximativ 80 bcm (20% din totalul importurilor de gaze în 2021).⁹ Astfel, pe termen mediu și lung, europenii trebuie să acceseze surse adiționale ca alternative la Rusia, ceea ce ar trebui să crească valoarea strategică a zăcămintelor descoperite începând cu 2010 în Mediterana orientală.

Rezervele de gaze naturale din estul Mediteranei și problema turcească

Prospecțiuni inițiale, începute în 2010, au demonstrat că Mediterana orientală poate deja furniza mai mult de 2.000 bcm de gaze naturale. Se așteaptă noi evaluări și chiar noi descoperiri, unele

⁷ „Liquefied Natural Gas”, *European Commission*, data publicării indisponibilă, https://energy.ec.europa.eu/topics/oil-gas-and-coal/liquefied-natural-gas_en

⁸ „Azerbaijan set to boost gas supply to Europe this year, double capacity in future”, *Reuters*, 23 februarie 2022, <https://www.reuters.com/business/energy/azerbaijan-set-boost-gas-supply-europe-this-year-double-capacity-future-2022-02-23/>

⁹ „Liquefied Natural Gas”, *European Commission*, data publicării indisponibilă, https://energy.ec.europa.eu/topics/oil-gas-and-coal/liquefied-natural-gas_en

cercetări estimând rezervele la peste 3.500 bcm.¹⁰ Dacă statele proprietare vor coopera, Resursele respective ar putea astfel asigura securitatea, ba chiar suficiența energetică pentru țările proprietare din regiune. Surplusul ar putea fi exportat către Europa, contribuind la reducerea dependenței europenilor de Rusia pe perioada de tranziție spre atingerea țintelor pactului verde. Însă, dincolo de costurile de explorare și exploatare, transportul gazelor respective reprezintă o provocare chiar mai serioasă datorită distanței mari către Europa continentală (Grecia). Prin politica sa agresivă în regiune, Turcia a complicat și mai mult lucrurile, determinând actorii principali să conceapă un plan care, deocamdată, exclude Ankara.

Un „nou mare joc” (*new great game*) în Mediterana orientală se contura chiar de la primele descoperiri de gaze naturale, în 2010. Zăcămintele atrăgeau atunci investiții ale unor companii de anvergură globală, alături de cele ale statelor cu drepturi suverane.¹¹ În acest context și pe fondul primelor semne de iliberalism ale regimului de la Ankara după 2010, Turcia lui Erdoğan a ales să se manifeste agresiv. În 2012 a început explorări pe cont propriu, apoi a obstrucționat prospecțiunile altor actori, iritând mai ales Ciprul și Grecia.¹²

În cadrul așa-zisei agende neo-otomane, Ankara pretinde de fapt controlul asupra a ceea ce anumiți ofițeri militari naționaliști, mai ales din forțele navale, consideră a fi „patria albastră” (tr. *mavi vatan*), i.e. un spațiu de suveranitate turcească exclusivă în Mările Neagră, Egee și Mediterană. Această agendă este agresivă față de vecinii din regiune, mai cu seamă față de Cipru, al cărui teritoriu este divizat între turcii și grecii ciprioți din 1974. Din punct de vedere ideologic, agenda *mavi vatan* se construiește pe suspiciunea și ostilitatea față de „occidentul creștin”, cultivate de generații în Turcia dar mai intens în ultimii ani, prin discursul dominant din media și accente profund anti-occidentale în curricula școlară.¹³

În această logică se înscriu și operațiunile ofensive turcești din nordul Siriei, concomitent cu atitudinea suspect de tolerantă a Ankarei în acea regiune față de anumite facțiuni ale Statului Islamic

¹⁰ Sohbet Karbuz, „Natural gas resources in the eastern Mediterranean: Challenges and opportunities”, *IEMed Mediterranean Yearbook 2012*, p. 214, <https://www.iemed.org/wp-content/uploads/2021/02/Natural-Gas-Resources-in-the-Eastern-Mediterranean-Challenges-and-Opportunities.pdf>; Michael Ratner, „Natural gas discoveries in the eastern Mediterranean”, *Congressional Research Service Report*, 15 august 2016, p. 1, <https://sgp.fas.org/crs/mideast/R44591.pdf>

¹¹ Aylin G.G. Aka, Aslihan E. Bozoglu, Isbandiyar Hashimov și Afet Pulhan, „The new ‘great game’ in the Eastern Mediterranean”, *Israel Affairs* 28, nr. 1 (2022): 16-27. Printre acele companii se află la ora actuală Shell și BP (Marea Britanie), ExxonMobil și Chevron (SUA), ENI (Italia), Total (Franța), Novatek (Rusia) sau Qatar Energy.

¹² „Timeline: Turkey’s Gas Exploration Off Cyprus Raises Tensions”, *Reuters*, 14 octombrie 2019, <https://www.reuters.com/article/us-cyprus-turkey-ship-timeline-idUSKBN1WT20L>

¹³ Dragoș C. Mateescu, „De ce Turcia lui Erdoğan nu va putea să își refacă relațiile cu aliații săi occidentali”, *Veridica*, 21 aprilie 2022, <https://www.veridica.ro/editoriale/de-ce-turcia-lui-erdogan-nu-va-putea-sa-isi-refaca-relatiile-cu-aliatii-sai-occidentali>

de-a lungul întregii perioade a războiului civil. Se adaugă sprijinul acordat mișcării Frăția Musulmană și guvernelor afiliate ei în Qatar, Egipt (regimul defunctului Mohamed Morsi).¹⁴ Nu trebuie omisă politica duplicitară față de războiul din Ucraina, instrumentalizarea agresivă a regimului Tatar în nordul Ciprului sau atitudinea obstrucționistă față de accesarea Suediei și Finlandei în NATO.

Ostilitatea față de Occident a jucat de la bun început un rol important și în susținerea regimului pro-Frăția Musulmană din Libia (guvernul de la Tripoli). Ea s-a concretizat prin implicarea Turciei în conflictul civil și semnarea cu guvernul de la Tripoli a tratatului de delimitare a zonelor maritime de exclusivitate economică, în noiembrie 2019. Acest tratat izolează practic partea orientală a Mediteranei, obstrucționând comunicațiile și proiectele est-vest, concepute cu sprijin european tocmai pentru asigurarea securității energetice europene.

Răspunsul rivalilor regionali ai Turciei și alternativele configurate

Grecia și Egiptul au ripostat în ianuarie 2021 prin semnarea unui acord de delimitare a zonelor de exclusivitate maritimă, gândit explicit pentru a contracara înțelegerea turco-libiană. De notat că acordul a fost posibil sub guvernul Președintelui el-Sisi, după căderea în iulie 2013 a regimului lui Mohamed Morsi, instalat la Cairo în 2012 cu sprijinul Frăției Musulmane. Turcia a fost ulterior exclusă și din proiectul de cooperare regională cunoscut sub numele de *East Mediterranean Gas Forum* (EMGF), o inițiativă a țărilor din regiune înregistrată ca organizație internațională în martie 2021.¹⁵

EMGF beneficiază oficial de sprijin din partea UE care, alături de Statele Unite și Banca Mondială, se află pe lista observatorilor. Principalul său proiect este *Eastmed Pipeline*, o conductă via Cipru-Creta către Grecia continentală. Cu o lungime de aproximativ 1.900 km și concepută pentru a transporta gaze și, ulterior, hidrogen, *Eastmed Pipeline* ar fi o realizare tehnologică remarcabilă dar foarte costisitoare, cu un preț estimat inițial la 7 miliarde de euro. *Eastmed* este catalogat drept „proiect european de interes comun” (*Project of Common Interest, PCI*), eligibil pentru finanțare UE prin instrumente precum *Connecting Europe Facility*, utilizat acum pentru studiile tehnice. O decizie

¹⁴ Cengiz Aktar, „Escaping NATO’s Turkey Paradox”, *The National Interest*, 3 august 2022, <https://nationalinterest.org/feature/escaping-nato%E2%80%99s-turkey-paradox-204010>

¹⁵ Din EMGF fac parte Cipru, Egipt, Franța, Grecia, Israel, Italia, Iordania și Palestina. Au fost de observatori SUA, Grupul Băncii Mondiale și UE.

definitivă ar putea fi însă suspendată mai ales din cauza dificultăților create de costurile finale și de atitudinea obstructionistă a Turciei.¹⁶

Și decizia administrației SUA de a-și retrage sprijinul pentru *Eastmed Pipeline* influențează soarta proiectului. Washington-ul prioritizează mai degrabă exportul propriului gaz lichefiat către Europa, SUA ajungând deja cel mai important furnizor mondial de LNG în iulie 2022. Susține, în același timp, investițiile UE pentru interconectarea rețelelor europene și africane de energie electrică printr-un sistem de cabluri submarine între Egipt, Cipru și Grecia (Interconectorul EuroAfrica) care ar putea fi complet funcțional la sfârșitul anului 2023.¹⁷ Această abordare a fost confirmată răspicat la Atena de către Victoria Nuland, Subsecretar de stat al SUA, în aprilie 2022.¹⁸

La Interconectorul EuroAfrica s-ar putea adăuga alte sisteme care, în final, să faciliteze transferuri importante de energie dinspre Mediterana orientală – electricitate și/sau hidrogen – produse local, cu gazele naturale din zonă. Se mai pot face investiții în conducte mai scurte, ce pot transporta gazele naturale spre cele două stații modernizate de lichefiere din Egipt, de unde să crească exportul deja funcțional de LNG spre Europa. Africa, în general, se profilează drept o alternativă viabilă la Rusia, însă conectoarele euro-africane pentru electricitate, conductele de gaze naturale și liniile logistice LNG au nevoie de investiții importante și timp îndelungat de realizare.¹⁹

Toate variantele de mai sus sunt incomodate serios de o Turcie hotărâtă să nu rămână în afara acestui *new great game* regional, demonstrându-și predispoziția spre agresivitate în numeroase situații. Însă opoziția Ankarei față de proiectul *Eastmed Pipeline* ar putea avea sens și pentru europeni, cât și pentru americani. Două motive, ambele cu greutate strategică, justifică o astfel de judecată: (1) transferul gazelor naturale respective spre Europa prin zona maritimă și terestră a Turciei este o variantă mai ușor de realizat decât *Eastmed Pipeline*; (2) conectarea Turciei la resursele din regiune ar diminua și dependența acestei țări față de Rusia. Ambele idei converg spre o a treia: securitatea energetică a Turciei este esențială pentru cea europeană. Mari semne de întrebare planează însă asupra acestei țări în ce privește capacitatea sa de a depăși criza economică, socială și politică la care pare a nu

¹⁶ Emily Stromquist, „East Med Gas needs clean tech and regional integration to support investment case”, *Middle East Institute*, 14 septembrie 2021, <https://www.mei.edu/publications/east-med-gas-needs-clean-tech-and-regional-integration-support-investment-case>

¹⁷ „Statement on East Med Energy Cooperation”, *Ambasada Statelor Unite ale Americii în Grecia*, 10 ianuarie 2022, <https://gr.usembassy.gov/statement-on-east-med-energy-cooperation>; „U.S. voices misgivings on EastMed gas pipeline - Greek officials”, *Reuters*, 11 ianuarie 2022, <https://www.reuters.com/business/energy/us-voices-misgivings-eastmed-gas-pipeline-greek-officials-2022-01-11/>

¹⁸ Vassilis Nedos, „Nuland: No time or money for pipelines”, *Kathimerini*, 7 aprilie 2022, <https://www.ekathimerini.com/news/1181644/nuland-no-time-or-money-for-pipelines/>

¹⁹ Benjamin Fox, „African states eye EU gas opportunity from Ukraine crisis”, *Euractiv*, 25 februarie 2022, <https://www.euractiv.com/section/africa/news/african-states-eye-eu-gas-opportunity-from-ukraine-crisis/>

găsi soluții, în vreme ce regimul său a făcut deja concesii nu doar Rusiei, ci și Chinei, adică unui „orient” autoritarist și, în același timp, foarte ostil nouă, occidentalilor.²⁰ Iar concesiiile făcute Rusiei, în mod particular, continuă la momentul redactării finale a acestui text, cu efect perturbator din ce în ce mai clar în capitalele europene.

Vulnerabilitățile Turciei și dependența de Rusia

Economie

Regimul de la Ankara se confruntă cu efectele propriilor erori. De la instituirea sistemului de guvernare prezidențial, implementat din ianuarie 2018, politicile țării sunt supuse percepțiilor și deciziilor Președintelui Erdoğan. Guvernul său a făcut repetat dovada faptului că exercită controlul asupra Băncii Centrale, determinându-i conducerea să micșoreze succesiv dobânda-cheie în ultimele luni ale anului trecut până la nivelul, de 14 procente, stabilit în decembrie 2021. „Comanda politică” este reconfirmată de decizia cea mai recentă a Băncii Centrale, care a mai tăiat un procent din dobânda-cheie în 18 august 2022. Astfel, în vreme ce toate celelalte bănci centrale ale țărilor afectate de inflație au mărit dobânzile de referință, cea turcească urmează viziunea conservator-religioasă a Președintelui Erdoğan, care consideră dobânzile drept sursa tuturor relelor.

Rezultatul, anticipat de experți, este o inflație anuală oficială la consum care trecuse de 61% în martie și se apropia de 80% la sfârșitul lui iulie 2022.²¹ Inflația anuală la producție se apropia în martie 2022 de 115%, ajungând aproape de 145% la sfârșitul lui iulie, ceea ce înseamnă o presiune și mai mare pe prețurile și inflația la consumatori.²² Sunt cele mai semnificative creșteri de la criza declanșată în 1998, care a dus atunci la căderea coaliției conduse de Bülent Ecevit și venirea la putere a binomului Erdoğan-AKP. Criza actuală pare deci mai gravă și situează deja Turcia pe primul loc, cu cea mai mare inflație, între economiile emergente. Iar ultima decizie a Băncii Centrale, de reducere a dobânzii-cheie la 13%, promite să agraveze și mai mult situația.

²⁰ Pentru câteva detalii importante privind implicarea profundă a Chinei în Turcia, vezi Dragoș C. Mateescu, „Megaproiectele Turciei și influența în creștere a Chinei la Bosfor”, *Veridica*, 31 mai 2021, <https://www.veridica.ro/analize/megaproiectele-turciei-si-influenta-in-crestere-a-chinei-in-bosfor>

²¹ „Consumer Price Index, July 2022”, *Türkiye Merkez Bankası* [Banca Centrală a Turciei], 3 august 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Consumer-Price-Index-July-2022-45796&dil=2>

²² „Domestic Producer Price Index”, *Türkiye Merkez Bankası* [Banca Centrală a Turciei], 3 august 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Domestic-Producer-Price-Index-July-2022-45856&dil=2>

Lira turcească s-a depreciat cu 44% față de dolarul SUA în ultimele patru luni ale anului trecut și cu încă aproximativ 25 % în prima jumătate a lui 2022 iar măsurile ulterioare, cu costuri de miliarde de dolari pentru Banca Centrală, doar au oprit temporar căderea. Ele nu au reușit să mărească încrederea turcilor pe termen lung în propria monedă, a cărei valoare fluctuează periculos în fiecare zi. Efectul este dolarizarea pronunțată a tranzacțiilor interne, peste 60% din depozitele populației în prima jumătate a lui 2022 fiind în moneda americană sau în euro.

Dolarul SUA (USD) a devenit cea mai profitabilă investiție pe piața turcească în 2021 (23% profitabilitate anuală), urmat de aur (19.7%) și euro (14.5), în vreme ce depozitele bancare și titlurile de stat au înregistrat pierderi anuale de 22.75%, respectiv 32.7%. Trendul acesta continuă și în 2022. Deși, în teorie, o devalorizare a monedei naționale stimulează exporturile, având în vedere dependența Turciei de importuri de tehnologie, capital, materii prime și energie, politicile regimului Erdoğan-AKP au diminuat acest avantaj și împing tot mai multe afaceri spre faliment.²³

Deficitele de la nivelul macro-economic au și ele o evoluție negativă, tot mai mulți analiști temându-se de un faliment general al statului. Astfel, deficitul comercial al Turciei a crescut cu peste 240% în ultimul an, ajungând la peste 10 miliarde USD în ianuarie 2022, adică aproximativ 2% din PIB.²⁴ Cifrele oficiale pentru primele patru luni din 2022 arată că deficitul a continuat creșterea accelerată, trecând de 21 miliarde USD pentru perioada respectivă. Pe luna iulie 2022 a ajuns la 10.6 miliarde USD față de 4.33 miliarde în iulie 2021.²⁵ Comunicatul oficial al Băncii Centrale pentru prima

²³ Mustafa Sonmez, „Turkish inflation hits highest level under Erdoğan’s rule”, *Al-Monitor*, 4 ianuarie 2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/01/turkish-inflation-hits-highest-level-under-erdogan-rule>; „Finansal Yatırım Araçlarının Reel Getiri Oranları, Ocak 2022”, *Türkiye İstatistik Kurumu*, Buletin 45570, 8 februarie 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Finansal-Yatirim-Araclarinin-Reel-Getiri-Oranlari-Ocak-2022-45570>; „Turkey's main partner for imports was Russia in January, according to TurkStat”, *Bianet*, 28 februarie 2022, <https://bianet.org/english/economy/258385-turkstat-turkey-s-foreign-trade-deficit-has-soared-by-over-234-percent-in-a-year>; „Turkey Inflation Rate”, *Trading Economics*, februarie 2022, <https://tradingeconomics.com/turkey/inflation-cpi>; Mustafa Sonmez, „Turkey’s runaway inflation soars to near 79%”, *Al-Monitor*, 4 iulie 2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/07/turkeys-runaway-inflation-soars-near-79?fbclid=IwAR3EKx3vAZCN003XaQq-gPUP1ywKPPuAaAwXuKSF80Ek9hvfRP5VuKSIwXVU>

²⁴ „Ödemeler Dengesi İstatistikleri” [Statisticile balanței de plăți], *Türkiye Merkez Bankası* [Banca Centrală a Turciei], ianuarie 2022, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+Ilgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/>; „Turkey's January trade deficit soars 240%, energy imports jump”, *Reuters*, 2 februarie 2022, <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkish-trade-deficit-soars-240-year-on-year-january-ministry-2022-02-02/>

²⁵ Mustafa Sonmez, „Turkey’s growing current account gap exacerbates lira weakness”, *Al-Monitor*, 13 iunie 2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/06/turkeys-growing-current-account-gap-exacerbates-lira-weakness>; „Temmuz ayı dış ticaret istatistik tabloları” [Tabele statistice privitor la comerțul exterior pentru luna iulie], Republica Turcia - Ministerul Comerțului, 3 august 2022, <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/bakanlik-istatistikleri/dis-ticaret-istatistikleri/temmuz-ayi-dis-ticaret-istatistik-tabloları>

jumătate a anului 2022 indică o alarmantă majorare a deficitului de cont curent la 32.4 miliarde USD.²⁶ Agențiile de rating au retrogradat deja și mai mult economia Turciei care acum se află pe ultimul loc între economiile emergente și tot mai mulți actori importanți vorbesc acum deschis despre o inflație scăpată de sub control (hiperinflație).²⁷ Iar ultimele decizii ale Băncii Centrale și dependența de importuri vor face ca orice procent în plus de creștere economică și exporturi să mărească nu doar rata devalorizării lirei (vezi mai sus), ci și deficitul de cont curent. Având în vedere ingerința clară a regimului în politica monetară și rezistența sa ireversibilă la măsuri structurale, este foarte greu de crezut că Turcia va reuși să iasă din acest cerc vicios sub actualul regim conservator autoritar. Iar relația dintre Ankara și Moscova pare a juca un rol din ce în ce mai clar în aceste evoluții.

Turcia depinde tot mai mult de Rusia

Gradul de dependență crește accelerat mai ales în sectoarele agricol și energetic, în bună măsură din cauza politicilor actualului regim. Acesta a sprijinit sectorul construcțiilor și anumite industrii, neglijând sistematic *agricultura* încă de la începutul guvernării Erdoğan-AKP. Turcia a trecut astfel de la o economie capabilă să-și hrănească populația, în urmă cu 15-20 de ani, la importuri masive de cereale din Rusia (64.6%) și Ucraina (13.4%) în ultimul an. Se adaugă importurile de ulei de floarea soarelui (65.5% din Rusia și 4.2% din Ucraina). Statisticile pentru perioada actuală vor fi încheiate abia spre sfârșitul anului curent dar probabil că proporția de importuri din Rusia va crește pentru că această țară exploatează teritoriile ucrainene ocupate. Asta în vreme ce exporturile Turciei către Rusia s-au înjumătățit iar cele către Ucraina sunt acum dificil de realizat pe mare, fără acceptul Rusiei. Rolul Rusiei rămâne decisiv și după încheierea, în iulie 2022, a acordului de la Istanbul pentru asigurarea exporturilor ucrainene prin Bosfor și Dardanele.

Turismul este un alt sector unde Turcia depinde de vizitatorii ruși și ucrainieni. Din cei aproape 30 de milioane de turiști care au vizitat țara în 2021, aducând venituri în jur de 24.5 miliarde USD, peste 4.5 milioane au venit din Rusia și peste 2.5 milioane din Ucraina.²⁸ Analizii domeniului se

²⁶ „Balance of payment statistics – June 2022”, *Türkiye Merkez Bankası* [Banca Centrală a Turciei], 3 iulie 2022, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/EN/TCMB+EN/Main+Menu/Statistics/Balance+of+Payments+and+Related+Statistics/Balance+of+Payments+Statisticss/>

²⁷ Tom Rees, „A warning from Turkey – this is what hyperinflation looks like”, *The Telegraph*, 6 iulie 2022, <https://www.telegraph.co.uk/business/2022/07/06/warning-turkey-what-hyperinflation-looks-like/>; Asli Kandemir și Kagan Koc, „Turkish Hyperinflation Already Here for Citigroup, Vodafone”, *Bloomberg*, 4 august 2022, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-08-04/hyperinflation-is-already-here-for-citigroup-vodafone-in-turkey>

²⁸ Hikmet Adal, „Russia-Ukraine war: How will it affect Turkey’s economy?”, *Bianet*, 25 februarie 2022, <https://bianet.org/english/economy/258257-russia-ukraine-war-how-will-it-affect-turkey-s-economy>

așteaptă ca războiul să reducă afluxul din cele două țări, mai cu seamă dinspre Ucraina, dar datele oficiale vor deveni disponibile abia spre sfârșitul lui 2022.

În ce privește *energia*, Turcia este o țară practic fără resurse proprii relevante. Rezervele de petrol sunt ne semnificative iar zăcămintele de gaze naturale descoperite în Marea Neagră sunt suficiente doar pentru aproximativ zece ani, toate acestea necesitând, oricum, investiții financiare și tehnologice importante. La fel ca și în cazul Europei, nu petrolul, ci gazele induc vulnerabilitatea strategică a Ankarei față de Moscova. La un consum național de puțin peste 48 bcm de gaze naturale în 2021, importurile din Rusia au acoperit 33.6%, completate de 24% din Azerbaijan, 11.1% din Iran, restul importurilor venind sub formă de LNG mai ales din Statele Unite, Rusia, Kazahstan, Grecia, Nigeria, Libia și Algeria.²⁹ Însă economia turcească post-pandemică, cu o populație mai mare decât acum 2-3 ani, va consuma mai mult, ceea ce are potențialul să mărească dependența strategică.

La Akkuyu, o subsidiară locală a companiei de stat rusă *Rosatom* (*Akkuyu Nükleer Rosatom*) construiește prima centrală nucleară a Turciei, cu o notă de plată care a crescut deja de la 20, la 22 miliarde USD. Primul reactor (1.200 MW) din totalul de patru este planificat să devină operațional cu ocazia centenarului Republicii, în 2023. Celelalte trei sunt programate pentru inaugurare operațională în 2026, când centrala ar trebui să producă 4.800 MW. Această cifră reprezintă 10% din necesarul actual de electricitate al Turciei. Președintele Erdoğan a anunțat în noiembrie 2021 că vor mai fi construite încă două centrale nucleare cu tehnologie și asistență rusească. Având în vedere anchete de presă, niciodată confirmate sau infirmate de autorități, care au arătat că tehnicienii și autoritățile turce *nu* au acces în incinta lucrărilor respective și la tehnologia de exploatare, dependența Turciei de Rusia ar putea căpăta semnificații mai profunde în viitorul apropiat.³⁰

În plus, războiul din Ucraina adaugă incertitudini privind proiectul Akkuyu. Deși *Rosatom* nu este încă vizată de sancțiunile occidentale, ele se aplică băncilor finanțatoare ale proiectului, Sberbank PJSC și Sovcombank. Finalizarea centralei este astfel amenințată de consecințele sancțiunilor.³¹ Ca în

²⁹ „A Cold Winter: Turkey and the Global Natural Gas Shortage”, *Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Derneği – EDAM* (Centrul de Studii Economice și de Politică Externă), 6 octombrie 2021, <https://edam.org.tr/en/a-cold-winter/>; „Turkey's gas imports down, LPG purchases up in November”, *Daily Sabah*, 25 ianuarie 2022, <https://www.dailysabah.com/business/energy/turkeys-gas-imports-down-lpg-purchases-up-in-november>

³⁰ „Erdoğan announces plans for two more nuclear power plants”, *Ahval*, 9 noiembrie 2021, <https://ahvalnews.com/power-plant/erdogan-announces-plans-two-more-nuclear-power-plants>; „Only Russians allowed in core of nuclear power plant in southern Turkey, says engineer”, *Duvar English*, 1 octombrie 2021, <https://www.duvarenglish.com/only-russians-allowed-in-core-of-russian-built-akkyuku-nuclear-power-plant-in-turkey-says-engineer-news-59043>

³¹ Firat Kozok și Selcan Hacaoglu, „War Sanctions Snag Russia's Building of Turkey Nuclear Plant”, *Bloomberg*, 31 martie 2022, https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-31/war-sanctions-snap-russia-s-building-of-nuclear-plant-in-turkey?utm_source=google&utm_medium=bd&cmpid=google; Tony Wesolowsky, „The Rosatom Exemption: How

multe alte cazuri similare, dependența Turciei de Rusia, cu costuri ascunse, economice dar și politice, s-ar putea accentua. Unii analiști sugerau deja că relația dintre cele două țări pe tema energiei subminează deja foarte serios capacitatea Ankarei de a-și exercita suveranitatea.³²

Ultimele evenimente, la momentul definitivării acestui raport (august 2022), confirmă această evoluție. Astfel, *Reuters* anunța pe 30 iulie 2022 că *Rosatom* a anulat brusc contractul de construcție cu firma turcească I.C. Içtaş İnşaat, fără a oferi un preaviz sau o motivație oficială. A semnat imediat un nou contract, încredințând controlul asupra tuturor detaliilor acestui proces firmei *TSM Enerji* care reprezintă în Turcia o grupare de trei firme rusești. Cu doar o zi înainte de acest anunț a avut loc și un transfer de 5 miliarde USD din Rusia către o entitate nespecificată din Turcia, iar alte două transferuri similare erau anunțate pentru săptămânile următoare.³³

Aceste evenimente vin *după* ce Moscova a acceptat să semneze, alături de Kiev, acordul cu ONU și Turcia de la Istanbul din 22 iulie pentru exporturile controlate din Ucraina prin Marea Neagră. Este deci posibil să fi avut loc un troc periculos, prin care Rusia ar fi putut primi, în schimb, controlul total, sub un contract pe termen foarte lung, asupra facilităților nucleare pe care le construiește în Turcia. Alături de gazele și petrolul rusești, centrala de la Akkuyu va face Ankara dependentă de Moscova pentru mai bine de 50% din necesarul său energetic după terminarea tuturor celor patru reactoare ale centralei atomice, undeva după anul 2026. Iar dependența ar putea crește chiar mai mult dacă se vor realiza și celelalte două centrale despre care Erdoğan vorbea public în noiembrie 2021.

Comunicatele oficiale după ultima întâlnire a celor doi președinți (Soci, 5 august 2022) semnaleză intenția privind aprofundarea cooperării bilaterale, ceea ce ridică noi semne de întrebare în capitalele țărilor democratice.³⁴ Deși nu au fost oferite detalii tehnice, însuși liderul turc a anunțat că cinci bănci turcești vor adopta sistemul rus de plăți *Mir*, conceput pentru a evita sancțiunile occidentale, adâncind și cooperarea în domeniile transporturi, agricultură și construcții. Mai mult, Ankara a acceptat și plata în ruble pentru o parte (nespecificată) din gazele importate din Rusia, precum și posibilitatea ca

Russia's State-Run Nuclear Giant Has Escaped Sanctions”, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 15 iunie 2022, <https://www.rferl.org/a/rosatom-russia-nuclear-giant-escapes-sanctions/31899192.html>

³² David O’Byrne, „Turkey, Russia gas ties grow contentious amid Ukraine war”, *Al-Monitor*, 28 iulie 2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/07/turkey-russia-gas-ties-grow-contentious-amid-ukraine-war>

³³ „Russia transfers billions of dollars to Turkey for \$20B nuclear plant”, *Daily Sabah*, 29 iulie 2022,

<https://www.dailysabah.com/business/energy/russia-transfers-billions-of-dollars-to-turkey-for-20b-nuclear-plant>; „Russia's Rosatom signs new construction contract for Turkish nuclear plant”, *Reuters*, 30 iulie 2022, <https://www.reuters.com/business/energy/russias-rosatom-signs-new-construction-contract-turkish-nuclear-plant-2022-07-30/>

³⁴ „Alarm mounts in western capitals over Turkey’s deepening ties with Russia”, *Financial Times*, 6 august 2022, <https://www.ft.com/content/00badf9e-f0d9-417f-9aec-9ac1c2207835>

firme rusești să fie relocalate în zone de comerț liber din Turcia. Această țară ar deveni astfel principala rută pentru comerțul Rusiei cu Europa, în încercarea de a se evita sancțiunile.³⁵

La Soci nu s-au făcut declarații publice despre o altă chestiune delicată. Este vorba despre „oferta” Moscovei, cu câteva zile înainte de întâlnirea bilaterală, ca Ankara să accepte printr-un acord interguvernamental reducerea taxelor pentru importurile de metale și produse din metal din Rusia. „Oferta” a fost făcută printr-o declarație, publicată pe 1 august 2022 de *Sputnik Turkish*, a lui Denis Manturov, Vice-Prim Ministru și Ministru al Industriei și Comerțului din Rusia.³⁶

Chestiunea centralei nucleare nu este nici ea proeminentă în comunicatele de presă de după întâlnirea Erdoğan-Putin din 5 august, fiind specificat doar faptul că execuția ei nu va întârzia. Presa rusă insistă doar asupra miliardelor de USD virajă de Rusia către Turcia pentru a susține proiectul, acum sub control rusesc total prin firma *TSM Enerji*. Însă chiar și publicația cea mai apropiată de regimul de la Ankara, *Sabah*, a anunțat în ediția sa engleză că firma turcă I.C. İctaş İnşaat acuză *Rosatom* că, prin înlocuirea sa cu *TSM Enerji*, urmărește să „reducă prezența corporatistă turcească” în proiectul centralei nucleare Akkuyu.³⁷ Este deci cu atât mai alarmant că un tabloid britanic citează un important analist moscovit spunând că „Putin are cheile succesului lui Erdoğan la alegerile de anul viitor”, perspectiva fiind confirmată și de un veteran al jurnalismului turcesc.³⁸ Singura concluzie posibilă la aceste momente este că Rusia lui Putin devine influentă la un nivel decisiv în Turcia lui Erdoğan, cu consecințe ce trebuie luate în calcul în toate capitalele lumii democratice.

Efecte sociale și scăderea popularității regimului Erdoğan-AKP

În contextul creșterii accelerate a acestei dependențe, prețurile energiei electrice, motorinei, benzinei și ale gazelor naturale au crescut brusc în Turcia cu mult înainte de invazia rusească în

³⁵ Catherine Belton și Kareem Fahim, „Russia turns to Turkey, other trading partners to blunt sanctions’ impact”, *The Washington Post*, 5 august 2022, <https://www.washingtonpost.com/world/2022/08/05/russia-turkey-war-sanctions-trade/>; „Turkish banks adopting Russian payments system – Erdoğan”, *Ahval*, 6 august 2022, <https://ahvalnews.com/russia/turkish-banks-adopting-russian-payments-system-erdogan#>; Diyar Guldogan, „Ankara working with Moscow for grain shipment from Russian ports: Turkish president”, *Agenția Anatolia*, 6 august 2022, <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/ankara-working-with-moscow-for-grain-shipment-from-russian-ports-turkish-president/2655205>; „Russia and Türkiye agree to trade in rubles and dump US dollar”, *Russia Briefing*, 7 august 2022, <https://www.russia-briefing.com/news/russia-and-turkiye-agree-to-trade-in-rubles-and-dump-us-dollar.html>

³⁶ „Russia will ask Turkey to reduce import duties on its metal products”, *Duvar English*, 1 august 2022, <https://www.duvarenglish.com/russia-will-ask-turkey-to-reduce-import-duties-on-its-metal-products-news-61088>

³⁷ „Turkey seeks to resolve row over Russian-built \$20B nuclear plant”, *Daily Sabah*, 3 august 2022, <https://www.dailysabah.com/business/economy/turkey-seeks-to-resolve-row-over-russian-built-20b-nuclear-plant>

³⁸ Aurora Bosotti, „'Keys in Putin's hands' Erdogan warned failure to help Russia to lead to ousting next year”, *Express*, 8 august 2022, <https://www.express.co.uk/news/world/1651876/Erdogan-warning-Russia-Ukraine-invasion-Turkey-election-2023-vn>; Murat Yetkin, „The Sochi Meeting: Putin and Erdoğan’s joined destiny”, *Yetkin Report*, 8 august 2022, <https://yetkinreport.com/en/2022/08/08/the-sochi-meeting-putin-and-erdogans-joined-destiny/>

Ucraina, la 24 februarie 2022. Astfel, Autoritatea pentru Reglementarea Pieței Energiei din Turcia a anunțat încă din 1 ianuarie 2022 decizia de a scumpi prețul energiei electrice cu 125% pentru consumatorii industriali și cu 50% pentru consumatorii casnici. Prețul gazelor naturale a fost și el mărit cu 50% în industrie și cu 25% pentru gospodării, creșteri fiind anunțate și pentru produsele petroliere, asigurările vehiculelor și pentru unele taxe de trecere a podurilor.³⁹ O nouă majorare a prețurilor a venit la 1 aprilie, când compania de stat BOTAŞ a anunțat creșteri de prețuri la gaze naturale cu 50% pentru consumatorii industriali, 35% pentru cei casnici, și 44.3% pentru gazul folosit la producerea de energie electrică.⁴⁰ Presupunerile privind rolul lui Vladimir Putin în aceste scumpiri nu pot fi confirmate.

Toate acestea au venit pe fondul inflației galopante, detaliată mai sus, și pe fondul altor evoluții negative deja existente în economie. Astfel, sectorul construcțiilor, o adevărată locomotivă a creșterii economice în anii anteriori, a ajuns în situație de criză. În aceeași situație se află și alte ramuri din industria productivă, mai ales datorită scumpirii materiilor prime, a serviciilor logistice, a energiei și a creșterii unor taxe-cheie. Declinul din agricultură adaugă și el o povară grea, situația generală fiind acum agravată de criza ucraineană.⁴¹ Se așteaptă un val de falimente până la sfârșitul acestui an pentru că se disting deja semnele colapsului unor sectoare economice și administrative esențiale iar măsurile de redresare sistemică întârzie să apară. Actualul regim, prins în propria capcană a autoritarismului, nu poate accepta reforme structurale care ar necesita și reforme democratice profunde. Nu este astfel de mirare că sprijinul populației pentru actualul guvern se diminuează.

Sondajele realizate de *Metropoll*, una din puținele companii de profil credibile din Turcia, arată foarte clar scăderea popularității Președintelui Erdoğan, a regimului său și, foarte important, a sistemului prezidențial de guvernare instituit în ianuarie 2018. Astfel, în opțiunile populației, alianța opoziției din jurul Partidului Popular al Republicii (acronim turcesc CHP), era susținută în martie 2022 de cca. 40%, din respondenți, situându-se deasupra alianței conservator-naționaliste (AKP-MHP)

³⁹ „Turkey enters new year with massive hike in gas and electricity prices”, *Duvar English*, 1 ianuarie 2022, https://www.duvarenglish.com/turkey-enters-new-year-with-massive-hike-in-gas-and-electricity-prices-news-60039?fbclid=IwAR0als-ckIBWYs2kXeg_ZxD-dXx0nxhNd-28Y663qmxJoaJneMqWHTH_-2E

⁴⁰ „2022 Yılı Nisan Ayı Doğal Gaz Toptan Satış Fiyat Tarifesi” (Tarifurile de vânzare engros a gazelor naturale pentru luna aprilie 2022), *Botaş*, 31 martie 2022, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/2022-yili-nisan-ayi-dogal-gaz-toptan-satis-fiyat-tarifesi/637>

⁴¹ Mustafa Sonmez, „Turkey’s crisis-hit construction sector threatens big fallout”, *Al-Monitor*, 31 octombrie 2018, <https://www.al-monitor.com/originals/2018/10/turkey-construction-sector-threatens-big-fallout.html>; „Rising cost of raw materials, logistics, and heavy taxes hit Turkish industry hard”, *Duvar English*, 7 iunie 2021, <https://www.duvarenglish.com/rising-cost-of-raw-materials-logistics-and-heavy-taxes-hit-turkish-industry-hard-news-57741>; Mustafa Sonmez, „Turkey’s middle class put on austerity footing amid skyrocketing prices”, *Al-Monitor*, 12 ianuarie 2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/01/turkeys-middle-class-put-austerity-footing-amid-skyrocketing-prices>; „Ukraine crisis pushes Turkish builders, exporters into turmoil”, *Daily Sabah*, 25 februarie 2022, <https://www.dailysabah.com/business/economy/ukraine-crisis-pushes-turkish-builders-exporters-into-turmoil>

de la putere, condusă de Președintele Erdoğan (cca. 39%). Dacă se adaugă opțiunile susținătorilor altor două partide mai mici, care nu fac încă parte oficial din coaliția din jurul CHP, procentul opoziției crește la peste 45%. În contul acestei tabere trebuie trecute și cele peste 12 procente ale partidului pro-kurd HDP. Deși HDP este amenințat cu o procedură de scoatere în afara legii, majoritatea votanților săi nu vor opta niciodată pentru continuarea guvernării actuale.⁴² Un alt operator credibil în piața analizei sociologice, KONDA, a produs un studiu în luna mai 2022 care arată o creștere a diferenței, de-a lungul ultimelor două luni, în favoarea opoziției (46.4%) față de putere (36.2%).⁴³

Conform regulilor în vigoare, alegerile prezidențiale, parlamentare și locale ar trebui să aibă loc în același timp, cel mai târziu în iunie 2023. Va fi un an cu mare încărcătură simbolică și politică pentru că se va sărbători și centenarul Republicii, la 29 octombrie. Iar dacă ar câștiga alegerile prezidențiale, Președintele Erdoğan ar continua să controleze această Republică. Constituția actuală îi conferă o autoritate aproape nelimitată în cadrul sistemului prezidențial de guvernare, indiferent de situația din parlamentul (tr. *Meclis*) de la Ankara. Însă Președintele are și responsabilitatea deplină pentru soarta guvernării iar erorile de politică internă și externă îi sunt atribuite de populație, în rândul căreia popularitatea sa a scăzut, la rândul ei.⁴⁴

În ianuarie, deși și pe un trend ascendent după ce a luat măsuri de stabilizare temporară a lirei, performanța actualului Președinte era apreciată pozitiv de puțin sub 41% din respondenții la o anchetă *Metropoll*. Chiar și susținătorii regimului actual considerau atunci că opoziția ar administra mai bine economia.⁴⁵ Având în vedere că Erdoğan și-a învins până acum toți rivalii în toate competițiile electorale, unii analiști preferă să fie prudenți, evitând pronosticuri defavorabile actualului șef de stat. Dar o anchetă sociologică mai recentă a *Metropoll*, din iunie 2022, confirmat de o alta în iulie, arată că acesta ar fi pierdut deja chiar și majoritatea necesară pentru a câștiga alegerile prezidențiale într-un al doilea tur de scrutin.⁴⁶

⁴² „Poll: Turkey's opposition alliance leads Erdoğan's People's Alliance”, *Bianet*, 1 martie 2022, <https://bianet.org/english/politics/258435-poll-turkey-s-opposition-alliance-leads-erdogan-s-people-s-alliance>

⁴³ „Poll: Turkey's ruling alliance losing against opposition”, *Bianet*, 2 iunie 2022, Poll: Turkey's ruling alliance losing against opposition

⁴⁴ Dragoș C. Mateescu, „A dispărut un stat: noua Turcie și provocările viitorului”, *Hotnews*, 12 august 2018, <https://www.hotnews.ro/stiri-opinii-22641086-analiza-disp-rut-stat-noua-turcie-provoc-rile-viitorului.htm>

⁴⁵ „Erdoğan's approval ratings up as lira stabilises – poll”, Reuters, 20 ianuarie 2022, <https://www.reuters.com/markets/currencies/erdogans-approval-ratings-up-lira-stabilises-poll-2022-01-20/>; „Even ruling alliance supporters believe economy is mismanaged, poll shows”, *Duvar English*, 17 februarie 2022, <https://www.duvarenglish.com/even-ruling-alliance-supporters-believe-economy-is-mismanaged-poll-shows-news-60404>; „69 percent of Turks hold gov't responsible for electricity price hikes”, *Duvar English*, 2 martie 2022, <https://www.duvarenglish.com/69-percent-of-turks-hold-govt-responsible-for-electricity-price-hikes-news-60504>

⁴⁶ „Erdoğan would lack majority support in presidential election – poll”, *Ahval*, 8 iulie 2022, <https://ahvalnews.com/turkey-elections/erdogan-would-lack-majority-support-presidential-election-poll/>; „Erdoğan's approval rating drops to 41.5 pct as

Între ciocan și nicovală, Turcia menține linia ostilă Occidentului

În contextul actual, marcat pe plan intern de deteriorarea performanțelor economice și de scăderea popularității regimului și a liderului său, apropierea alegerilor din 2023 forțează guvernarea să găsească soluții pentru ieșirea din impas. Deși nu vor exista niciodată declarații oficiale în acest sens, aceștia par a recunoaște că politica externă agresivă a contribuit la izolarea Turciei, cu un impact serios asupra comerțului extern și asupra economiei, în general. Regimul de la Ankara a depus eforturi pentru a determina partenerii tradiționali ai Turciei din occident și din Orientul Mijlociu să accepte refacerea relațiilor. Partenerii pun însă condiții, cu costuri politice importante, iar semne credibile ale renunțării de către Ankara la agresivitate în postura regională întârzie să apară.

Printre cele mai importante activități diplomatice în a doua jumătate a anului 2021 și în 2022, până acum, trebuie menționate întrevederile ministrului turc de externe Çavuşoğlu cu omologul armean Mirzoyan, vizitele făcute în Turcia, la Ankara sau Istanbul, de către Primul Ministru grec și cel al Țărilor de Jos, Cancelarul german (Angela Merkel, apoi Olaf Scholz) sau Secretarul General NATO. La acestea se adaugă întâlnirile Președintelui Erdoğan și ale ministrului turc de externe, Mevlut Çavuşoğlu, cu Președintele Franței și cu Primul Ministru britanic la consiliul de urgență al NATO. Erdoğan și Çavuşoğlu depun eforturi și pentru a promova rolul Ankarei de mediator al unei eventuale păci între Rusia și Ucraina, având același obiectiv formal: recâștigarea posturii tradiționale a Turciei în alianța euro-atlantică. Opoziția inițială față de aderarea Suediei și Finlandei la NATO a fost retrasă de către Președintele Erdoğan la summitul NATO de la Madrid, la sfârșitul lunii iunie 2022. Un rol important l-a jucat în acest caz Președintele SUA dar și performanța diplomatică a Secretarului General NATO, împreună cu miniștrii de externe suedezi și finlandezi.

În conexiune cu același obiectiv de reintegrare regională, Erdoğan și echipa sa au lucrat intens și la refacerea relațiilor cu parteneri din Orientul Mijlociu după ani de tensiuni datorate în bună măsură agresivității turcești. Trebuie astfel menționate contactele bilaterale și vizite la cele mai înalte niveluri în relațiile cu Israelul, Emiratele Arabe Unite (EAU) și Arabia Saudită, mergându-se în aceeași direcție în relația cu Egiptul. Frecvența vizitelor reciproce, la nivel de șefi de state, de guverne și de diplomații, sugerează nevoia resimțită la Ankara de a se ajunge la ajustări rapide (*sense of urgency*), presiunea crizei economice și financiare interne intensificându-se.

Turkey grapples with inflation”, *Ahval*, 28 iulie 2022, <https://ahvalnews.com/recep-tayyip-erdogan/erdogans-approval-rating-drops-415-pct-turkey-grapples-inflation>

Dar rezultatele sunt mai degrabă firave pentru că regimul Erdoğan-AKP încă nu îndeplinește condițiile cerute explicit sau implicit de parteneri. Președintele turc a declarat în repetate rânduri că țara lui trebuie inclusă în orice proiect de exploatare a gazelor din zăcămintele est-mediteraneene și că o conductă între Israel și Turcia ar fi soluția optimă pentru securitatea energetică a Europei. O astfel de variantă este viabilă din punct de vedere tehnic și economic dar întâlnirea dintre Erdoğan și Președintele israelian Itzhak Herzog, în martie 2022, nu a dus la încheierea unui acord punctual. Surse diplomatice și media insistă că relația bilaterală poate avansa în acea direcție doar dacă Turcia va renunța la susținerea *Hamas* și la politica agresivă din regiune, mai ales în relațiile cu Ciprul și Grecia.⁴⁷ Nu a fost întâmplător că Președintele Herzog a ajuns la Ankara după vizitele la Nicosia și Atena, același traseu fiind urmat ulterior și de către moștenitorul coroanei saudite, Prințul Mohammed bin Salman. Iar conducătorul *de facto* al Arabiei Saudite a inclus în traseul său diplomatic și Cairo.

Politica turcească în nordul Ciprului reprezintă unul din aspectele cheie, de urmărit în context regional. Se remarcă spijinul fără precedent pe care Ankara îl acordă guvernului actual al entității turcești din nordul insulei. Trebuie subliniate și repetatele ingerințe ale lui Erdoğan în politica de la Lefkoşa/Nicosia, prin care a fost favorizată din 2019 ascensiunea prim-ministrului și, acum, președintelui Ersin Tatar. Acesta răspunde susținând soluția a două state pe insulă, în linia trasată de la Ankara și împotriva eforturilor internaționale de pacificare sub egida ONU.⁴⁸

În atmosfera politică tensionată a insulei, pe fondul creșterii agresivității Turciei în Mediterana orientală și în Marea Egee, nu ar fi deloc surprinzător dacă discursul despre „unificarea” Ciprului de nord cu Turcia, foarte popular în 2003-2004, ar reveni pe agenda publică din ambele țări. Criza economică internă cu care se confruntă regimul Erdoğan-AKP și apropierea alegerilor din 2023 ar putea face din acest subiect o soluție salvatoare pentru regim, laolaltă cu ipoteza unei prezențe permanente turcești în nordul Siriei și al Irakului.

Acceptarea Ankarei în schemele de cooperare din estul Mediteranei este condiționată, explicit din partea Egiptului, Arabiei Saudite și a EAU, și de renunțarea la sprijinirea Frăției Musulmane și a

⁴⁷ Itamar Eichner, „Israel to Turkey: Relations only in exchange for shuttering Hamas' activities in Istanbul”, *Ynet News*, 18 ianuarie 2022, <https://www.ynetnews.com/article/Sy5FCkQ100>; „Turkey says Erdogan and Israel's Herzog will discuss ways to improve ties”, *Reuters*, 5 martie 2022, <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-says-erdogan-israels-herzog-will-discuss-ways-improve-ties-2022-03-05/>; Rina Bassist, „Israel's president exchanges friendly gestures in Turkey”, *Al-Monitor*, 9 martie 2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/03/israels-president-exchanges-friendly-gestures-turkey>

⁴⁸ Engin Yüksel, „Turkey's interventions in its near abroad: The case of northern Cyprus”, *CRU Policy Brief*, mai 2022, Clingendael Netherlands Institute of International Relations, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2022-05/Policy_brief_Turkeys_interventions_Northern_Cyprus.pdf; Esra Aygin, „Turkey's interference in north more blatant than ever”, *Cyprus Mail*, 8 mai 2022, <https://cyprus-mail.com/2022/05/08/turkeys-interference-in-north-more-blatant-than-ever/>

guvernelor ce reprezintă emanații ale Frăției. Rapoarte de presă semnaleză însă că, deși serviciile secrete turcești dau unele dovezi de cooperare cu celelalte servicii secrete din regiune (israelian, sirian etc.), sprijinul Turciei pentru *Hamas* și Frăția Musulmană ar continua de fapt, cu angajamente pe termen lung.⁴⁹ Astfel, persistă percepția că regimul Erdoğan-AKP nu dă semne concrete că ar satisface condițiile partenerilor cu care ar dori să amelioreze relațiile. Prin urmare, cu excepția unor investiții din partea țărilor menționate mai sus, mai ales EAU, și a unor acorduri de schimb valutar (*currency swap*) în valoare de câteva zeci de miliarde de USD, care de fapt nu aduc beneficii semnificative⁵⁰, Turcia rămâne deocamdată în afara marilor scheme regionale de cooperare. Anunțul recent privind restabilirea relațiilor diplomatice între Turcia și Israel, la nivel de ambasadori, aduce speranțe privind ameliorarea relațiilor bilaterale dar nu încă și reintegrarea Ankarei în schemele regionale menționate aici.

Din contră, credibilitatea scăzută a regimului de la Ankara a determinat actori influenți să profite de un eveniment tragic, din 20 iulie 2022, pentru a-i accentua vulnerabilitatea. O lovitură de artilerie, despre care autoritățile de la Bagdad insistă că ar fi fost trasă dintr-o bază turcească din nordul Irakului, a provocat moartea a nouă civili, inclusiv femei și copii, într-o stațiune de recreere din provincia Zakho, pe teritoriul Regiunii Autonome Kurdistan. În jur de alte treizeci și trei de persoane ar fi fost grav rănite. Guvernul de la Ankara a declinat responsabilitatea, sugerând că vinovați ar fi fost teroriștii kurzi din nordul Irakului, fără a numi PKK-ul și fără a oferi dovezi. Protestele diplomatice venite de la Bagdad, Erbil, Teheran, Liga Arabă, Washington, Berlin și din alte direcții arată însă că (1) informațiile de la fața locului confirmă responsabilitatea turcilor și (2) că toți acești actori sunt din ce în ce mai iritați de prezența forțelor militare turcești în nordul Irakului și al Siriei. S-a solicitat explicit, inclusiv prin documente înaintate Consiliului de Securitate al ONU, respectarea de către Ankara a suveranității și integrității teritoriale a Irakului și retragerea forțelor militare din regiune. Bagdadul a solicitat și o anchetă internațională în acest caz.⁵¹

⁴⁹ „Turkey has not expelled members of Hamas – Turkish official”, *Ahval*, 11 mai 2022, <https://ahvalnews.com/israel-turkey/turkey-has-not-expelled-members-hamas-turkish-official>; Abdullah Bozkurt, „Turkey’s Erdoğan not ready to give up on Muslim Brotherhood”, *Nordic Monitor*, 30 mai 2022, <https://nordicmonitor.com/2022/05/turkeys-erdogan-not-ready-to-give-up-on-muslim-brotherhood/>; Nadav Shragai, „Turkey is having a hard time overcoming its Hamas habit”, *Israel Hayom*, 26 iulie 2022, <https://www.israelhayom.com/2022/07/26/turkey-is-having-a-hard-time-overcoming-its-hamas-habit/>

⁵⁰ Mustafa Sonmez, „How realistic are Ankara’s hopes for trading in Turkish liras?”, *Al-Monitor*, 23 iulie 2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/07/how-realistic-are-ankaras-hopes-trading-turkish-liras>

⁵¹ Amberin Zaman, „Massacre of nine Iraqi tourists blamed on Turkey sparks protests, diplomatic fallout”, *Al-Monitor*, 21 iulie 2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/07/massacre-nine-iraqi-tourists-blamed-turkey-sparks-protests-diplomatic-fallout>; „Arab League, US, Germany condemn Zakho attack”, *Bianet*, 22 iulie 2022, <https://bianet.org/english/militarism/264844-arab-league-us-germany-condemn-zakho-attack>; „Iraq submits complaint to UN against Turkey after Zakho attack”, *The Arab Weekly*, 24 iulie 2022, <https://the arabweekly.com/iraq-submits-complaint-un-against-turkey-after-zakho-attack>; „UNSC discusses Zakho attack: No one wishes further escalation”, *Bianet*, 27 iulie 2022, <https://bianet.org/english/world/265047-unscc-discusses-zakho-attack-no-one-wishes-further-escalation>

Relațiile Turciei cu partenerii occidentali sunt și ele la un nivel scăzut, fără precedent. Sancțiunile SUA pentru achiziționarea sistemelor rusești S-400 rămân în aplicare. Ankara este exclusă din programul F35 și din alte programe de cooperare cu Statele Unite și cu alți parteneri occidentali, inclusiv privind achiziționarea de ansamble și subansamble pentru submarine, tancuri și alte categorii de tehnică militară.⁵² La ora la care este finalizat acest material (august 2022), Congresul SUA nu a aprobat încă nici achiziționarea de către Turcia de avioane F16 și de kit-uri de modernizare a celor deja existente în arsenalul Ankarei. Același Congres a adoptat însă, la jumătatea lunii iulie 2022, propunerea unor membri ca Turciei să-i poată fi vândute avioanele respective doar cu condiția ca ele să nu fie folosite în niciun fel împotriva unui aliat NATO (Grecia).⁵³

La fel de semnificativ este și faptul că, de la inaugurarea sa ca Președinte, Joe Biden nu l-a întâlnit personal pe omologul turc decât de trei ori și niciodată la Casa Albă. Vizita din 4 aprilie 2022 la Ankara a Subsecretarului de stat SUA, Victoria Nuland, a prilejuit anunțarea oficială a înființării unui „mecanism strategic” în care se vor putea discuta „toate problemele” (*all issues*), precum și o întâlnire ulterioară a șefilor celor două diplomații. Problemele rămân însă aceleași și nerezolvate, precum și altele, care privesc comerțul bilateral, drepturile omului, independența justiției și dispute regionale precum în Siria, Irak, estul Mediteranei și Libia.⁵⁴

Un detaliu crucial în acest context este persistența atitudinii critice și negative față de regimul Erdoğan-AKP a unei majorități stabile din Congresul SUA, ceea ce accentuează neputința și iritarea liderilor de la Ankara. În luna iulie 2022, s-au înregistrat două răspunsuri, marcate de ostilitate declarativă din partea Ankarei la adresa intereselor SUA, ale Ciprului și ale Greciei, cea din urmă devenind un partener din ce în ce mai important pentru Washington în regiune. Astfel, după întâlnirea tripartidă (Rusia – Turcia – Iran) de la Teheran, din 19 iulie, Președintele Erdoğan a făcut o declarație de o duritate fără precedent, invitând SUA să-și retragă „imediat” trupele din nordul Siriei, de la est de Eufrat.⁵⁵ După doar șase zile, ministrul turc pentru energie și resurse naturale anunța că cea mai nouă navă turcească de explorare, *Abdülhamid Han*, urma să iasă din portul Mersin pe 9 august pentru

⁵² Fehim Taştekin, „Will Ukraine crisis help Turkey dodge Western arms embargoes?”, *Al-Monitor*, 28 martie 2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/03/will-ukraine-crisis-help-turkey-dodge-western-arms-embargoes#ixzz7Otyebbjq>

⁵³ Patricia Zengerle, „U.S. House backs measure that would restrict sale of F-16s to Turkey”, *Reuters*, 14 iulie 2022, <https://www.reuters.com/world/us/us-house-backs-measure-that-would-restrict-sale-f-16s-turkey-2022-07-14/>

⁵⁴ Nazlan Ertan, „Turkey, US launch new strategic mechanism amid Ukraine crisis”, *Al-Monitor*, 6 aprilie 2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/04/turkey-us-launch-new-strategic-mechanism-amid-ukraine-crisis>

⁵⁵ „US forces must leave areas of Syria east of Euphrates River: Turkish president”, *Agenția Anatolia*, 20 iulie 2022, <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/us-forces-must-leave-areas-of-syria-east-of-euphrates-river-turkish-president/2641610>

evaluări ale rezervelor de hidrocarburi din largul Mediteranei orientale.⁵⁶ Ambele declarații subminează eforturile de normalizare a relațiilor regionale, susținute de către SUA și UE. Declarațiile ostile ale liderilor turci la adresa Greciei și zborurile avioanelor de luptă turcești deasupra insulelor și a unor obiective strategice grecești, inclusiv la Alexandroupolis, au alimentat instabilitatea regională, subminând poziția Ankarei în acest context.

Un alt episod, care poate duce la o situație de criză majoră, este cel privitor la procesul politic prin care Suedia și Finlanda doresc să devină membre NATO. După opoziția inițială exprimată explicit de Președintele Erdoğan, acesta a cedat, neașteptat de repede pentru observatorii mai puțin experimentați. Dincolo de ceea ce este perceput drept succesul diplomatic al Secretarului General NATO, convorbirile telefonice dintre Biden și Erdoğan chiar înainte de începerea summit-ului de la Madrid (28 iunie 2022) par a fi fost decisive. La fel de importantă a fost și acceptarea de către Președintele SUA a unei întâlniri cu omologul turc în cadrul aceluși summit. Evenimentul, intens mediatizat în Turcia, a fost folosit de către Erdoğan pentru a se prezenta în fața opiniei publice de acasă ca și cum ar fi obținut concesii de pe poziții de egalitate cu Biden. În realitate, nu a obținut decât angajamentul prin memorandum al Suediei și Finlandei că „nu vor sprijini” organizații declarate de Turcia drept „teroriste” și sprijinul declarativ al Președintelui SUA pentru achiziția de avioane F16. Cea de-a doua chestiune depinde însă de aprobarea Congresului SUA care, cum indicam mai sus, a impus deja condiția ca tehnica și tehnologia militară SUA vândută Turciei să nu fie folosită împotriva unui aliat NATO. Sprijinul Turciei rămâne, însă, nesigur. Liderul de la Ankara profită de orice ocazie pentru a aminti partenerilor NATO, prin declarații de presă agresive, că Suedia și Finlanda nu se conformează imperativelor stricte ale Turciei privind ceea ce acest stat definește, extrem de vag, drept teroriști.

Relațiile cu Uniunea Europeană (UE) sunt și ele la un minim istoric. Nimeni nu mai discută la Bruxelles sau Strasbourg despre integrarea europeană a Turciei. După mai bine de zece ani de alunecare spre autoritarism, Consiliul UE din 26 iunie 2018 a concluzionat răspicat că această țară s-a îndepărtat de Uniune și de valorile sale, deschiderea unor noi capitole de aderare și modernizarea Uniunii Vamale dintre cele două părți fiind efectiv înghețate.⁵⁷

⁵⁶ „Abdülhamid Han drillship to start mission in Med in 2 weeks”, *Daily Sabah*, 26 iulie 2022, <https://www.dailysabah.com/business/energy/abdulhamid-han-drillship-to-start-mission-in-med-in-2-weeks>. La ora la care este finalizată această analiză (la mijlocul lui august 2020), nava *Abdülhamid Han* este deja plecată din port dar zonele sale de explorare nu sunt date publicității.

⁵⁷ „Turkey – European Union Relations”, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs - Directorate for EU Affairs, 19 iulie 2019, https://www.ab.gov.tr/turkey-eu-relations_4_en.html

Turcia este acum aproape de excluderea din Consiliul Europei (*Council of Europe*, CoE) după ce a refuzat în mod repetat să implementeze hotărârile definitive ale Curții Europene pentru Drepturile Omului în mai multe cazuri. Cele mai cunoscute sunt cele ale lui Osman Kavala și Selahattin Demirtaş dar mai sunt multe altele. Este vorba despre militanți pentru drepturile omului și ale minorităților, printre care găsim zeci de politicieni, unii foști membri ai Parlamentului de la Ankara, toți aflați acum în închisori turcești fără a fi avut parte de procese conform normelor naționale și internaționale de drept.⁵⁸ Iar excluderea din CoE ar submina pe termen nedeterminat orice perspectivă europeană a Turciei precum și statutul său internațional, în general, cu consecințe politice și economice greu de calculat. Adăugând multe alte cazuri similare, precum și retragerea Turciei din Convenția de la Istanbul (CoE, 2011) privind prevenirea și combaterea violenței domestice împotriva femeilor, rezultă imaginea unui regim turc decis să rupă tot mai multe punți cu valorile și normele pe care sunt construite relațiile internaționale pașnice în lumea de azi.

Relațiile Turciei cu Occidentul sunt afectate la ora actuală și de poziționarea duplicitară a Ankarei în contextul războiului lui Vladimir Putin împotriva poporului ucrainean. Deși sprijină apărarea Ucrainei, de exemplu, prin livrarea de drone capabile să producă mari pierderi invadatorilor ruși sau prin sprijinul dat acordului ce permite Ucrainei exporturile pe mare, criticii consideră că Turcia nu este de fapt angajată în efortul colectiv NATO, ci doar profită financiar. În sprijinul acestei idei sunt indicate o serie de detalii, printre care se numără refuzul sistematic al Ankarei de a se alinia sancțiunilor occidentale împotriva Rusiei, refuzurile repetate de a renunța la sistemele S-400 sau menținerea oportunităților logistice și bancare pentru ca oligarhii ruși să evite sancțiunile.⁵⁹ Așa cum am detaliat mai sus, întâlnirea Putin-Erdoğan de la Soci (5 august 2022) a adâncit și mai mult cooperarea ruso-turcă în aceeași direcție și dependența Ankarei de Moscova.

Pe fondul creșterii accelerate a acestei dependențe, Erdoğan și echipa sa par avea din ce în ce mai multe dificultăți în a găsi și adopta soluții, mai ales dacă ele afectează cumva interesele Moscovei în zone precum Siria sau, mai nou, Ucraina. Astfel, Ankara susține acum oficial chemările la negocieri în conflictul din Ucraina, contrar politicii celorlalte state membre ale NATO dar în consonanță cu

⁵⁸ Nazlan Ertan, „Europe’s top court reprimands Turkey for jailing philanthropist”, *Al-Monitor*, 11 iulie 2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/07/europes-top-court-reprimands-turkey-jailing-philanthropist>

⁵⁹ Jared Malsin, „Superyachts, Seaside Apartments and Suitcases Full of Cash: Russians Pour Money Into Turkey”, *The Wall Street Journal*, 7 aprilie 2022, <https://www.wsj.com/articles/superyachts-seaside-apartments-and-suitcases-full-of-cash-russians-pour-money-into-turkey-11649323803>; Giacomo Tognini, „The next haven for Russian oligarchs feeling sanctions”, *Forbes*, 3 mai 2022, <https://www.forbes.com/sites/giacomotognini/2022/05/03/why-turkey-could-become-the-next-haven-for-russian-oligarchs-fleeing-sanctions/?sh=1b6423581678>

chemări similare din partea Ungariei și ale altor entități favorabile Rusiei.⁶⁰ Se adaugă continua implicare a Turciei, împotriva intereselor occidentale (UE, NATO), în conflictele din Libia și Siria, în tensiunile de la Marea Egee și din estul Mediteranei, precum și contribuția sa la proliferarea înarmării cu drone a unor regimuri care amenință stabilitatea și securitatea unor regiuni și populații, cum ar fi cazul Etiopiei, Marocului sau Pakistanului între altele.⁶¹

Concluzii

Analiza de față a pornit de la trei întrebări principale. Datorită legăturii organice dintre ele, primele două au fost indicate separat, din considerente de logică analitică, dar au fost abordate împreună în text. *Cele două prime întrebări* au fost după cum urmează: (1) Cum se conectează politica Turciei cu evoluțiile abordate aici și, în mod special, cu problemele legate de securitatea energetică europeană? (2) Care sunt vulnerabilitățile principale ale Turciei în contextul actual? Răspunsurile sunt, inevitabil, complexe, variabilele independente fiind extrem de volatile. Factorii implicați și procesele pe care le determină se leagă, totuși, în mod predictibil. Astfel, războiul lui Putin cu poporul ucrainean duce la o reducere a fluxului de gaze naturale dinspre Rusia spre Europa. Dar, așa cum am subliniat mai sus, dependența Rusiei de consumatorul Europa rămâne importantă iar Moscovei, deși vinde acum mai mult gaz către clienți importanți din Asia, nu-i va fi ușor să renunțe la plăți lunare de miliarde de euro de pe piața europeană.

În acest context, o problemă importantă pe termen lung pentru Rusia este, fără îndoială, politica UE de reducere a utilizării combustibililor fosili prin dezvoltarea resurselor „verzi” de energie. Gazele naturale și energia atomică (prin fisiune), temporar chiar și cărbunele, vor continua să reprezinte soluții viabile în perioada de tranziție, până la atingerea țintelor pactului verde european. S-ar putea chiar spune că Putin nu avea nevoie de un război în Ucraina pentru a păstra Rusia ca furnizor principal pentru piața energetică europeană pentru cel puțin două, poate chiar trei decenii.

În acest context, Turcia poate facilita soluții alternative importante pentru Europa prin creșterea fluxului dinspre Marea Caspică și prin facilitarea exploatării și exportului rezervelor de gaze naturale din bazinul estic al Mediteranei. Pe fondul crizei economice interne, provocată în bună măsură chiar de politicile sale, regimul de la Ankara alunecă însă de câțiva ani tot mai mult pe panta naționalismului

⁶⁰ Merve Aydoğan, „Now it is time to focus on Ukraine cease-fire, says top Turkish diplomat”, *Agenția Anatolia*, 28 iulie 2022, <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/now-its-time-to-focus-on-ukraine-cease-fire-says-top-turkish-diplomat/2647854>

⁶¹ Umar Farooq, „The drone problem: How the US has struggled to curb Turkey, a key exporter of armed drones”, *ProPublica*, 12 iulie 2022, <https://www.propublica.org/article/bayraktar-tb2-drone-turkey-exports>

religios anti-occidental, asortat cu o agresivitate regională fără precedent în epoca, aproape centenară, a republicii. Prin această agresivitate, Turcia lui Erdoğan a „reușit” doar să-și reducă drastic opțiunile și chiar propriul capital de încredere în regiune. La fel ca în cazul Rusiei, agresivitatea aduce deservicii strategice greu de calculat chiar agresorului.

Insistența Ankarei asupra politicii nesustenabile de a trata kurzii drept inamici ai Turciei și milițiile kurde din nordul Siriei drept facțiuni teroriste contribuie, și ea, la menținerea stării de insecuritate în întreaga regiune. În această logică trebuie judecate și amenințările Ankarei cu privire la un nou atac în regiunea Tell Rifat-Manbij, în ciuda opoziției explicite sau implicite a tuturor actorilor implicați și a faptului că nu s-a putut dovedi clar că forțele kurde din zonă ar reprezenta o amenințare directă la adresa securității Turciei.⁶²

Lovitura de artilerie dinspre o bază turcească din nordul Irakului, care a ucis nouă civili într-o stațiune din Regiunea Autonomă Kurdistan la 20 iulie 2022, subminează serios eforturile Ankarei de reconciliere cu puternicele state arabe. Protestul Ligii Arabe, împreună cu cele venite de la Bagdad, Teheran și Washington au dus și la un protest oficial dur din partea Consiliului de Securitate al ONU.⁶³ Toate aceste reacții indică erodarea la nivel internațional a sprijinului pentru politica Turciei care tratează de mai bine de patru decenii chestiunea kurdă ca pe o problemă de securitate. Astfel trebuie interpretat și comunicatulul Pentagonului din iulie 2022 prin care se cerea rezolvarea diferendelor Ankarei cu kurzii prin dialog politic și nu prin operațiuni militare.⁶⁴

Politica regimului Erdoğan-AKP față de *Hamas* și Frăția Musulmană continuă, și ea, să vulnearibilizeze Turcia care, în această manieră, nu înregistrează succese în normalizarea relațiilor cu vecinii, neexistând nici semne că ar fi dispusă la concesii semnificative în viitorul apropiat. Este mai degrabă de așteptat o accentuare a agresivității naționalist-religioase anti-occidentale odată cu apropierea alegerilor parlamentare, prezidențiale și locale, din iunie 2023, cu valoare existențială pentru regim. În aceste condiții, Turcia va continua să reprezinte o piedică în calea realizării proiectelor de exploatare a resurselor din estul Mediteranei în care, cel mai probabil, nu va fi implicată de ceilalți parteneri regionali. Agresivitatea ar putea continua în acest context și față de Grecia, la Marea Egee, în aceeași logică a apelului la naționalismul religios, și în absența unor soluții pentru rezolvarea crizei

⁶² Dragoș C. Mateescu, „Amenințarea unei noi ofensive turcești în nordul Siriei – o perspectivă de la Mardin”, *Veridica*, 28 iunie 2022, <https://www.veridica.ro/editoriale/amenintarea-unei-noi-ofensive-turcesti-in-nordul-siriei-o-perspectiva-de-la-mardin>

⁶³ „Security Council Press Statement on Attack in Dohuk Province of Iraq”, *UN Security Council*, Press Release SC/14980, 25 iulie 2022, <https://press.un.org/en/2022/sc14980.doc.htm>

⁶⁴ Jared Szuba, „Pentagon warns Turkey against renewed invasion of Syria”, *Al-Monitor*, 15 iulie 2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/07/pentagon-warns-turkey-against-renewed-invasion-syria>

economice interne care va continua să se adâncească. Relația cu Europa, în mod particular cu UE, va rămâne tranzacțională, permițând probabil doar o dezvoltare a rutei TANAP pentru gazele naturale și doar ca urmare a presiunilor *via* Azerbaijan. Trebuie avut în vedere, în acest context, detaliul că regimul de la Baku exercită o influență importantă asupra celui de la Ankara, și nu invers.

Din această perspectivă trebuie abordat și răspunsul la cea de-a treia întrebare principală adresată în acest studiu: care ar fi soluțiile pe termen mediu și lung și cum poate România contribui în acest sens, ca stat membru în UE și NATO? Pe termen scurt, conflictul din Ucraina deja afectează securitatea energetică și alimentară europeană dar și a altor regiuni de pe glob. Senzația de criză ar trebui, însă, tratată cu mai multă prudență pentru că, nu trebuie uitat, furnizorul rus este obligat să vândă și să distribuie gaze naturale, petrol, grâne și alte resurse pentru a supraviețui. Iar alternative la sursa rusească există, unele fiind menționate și în acest material, chiar dacă nu vor fi suficiente în cazul unei crize mai grave, pe termen scurt, decât cea predictibilă la ora actuală. Acordul de la Istanbul care permite, deocamdată, exporturile ucrainene pe mare, prin Bosfor și Dardanele, este foarte important în acest context. Rămâne de văzut cât de permisivă va fi Rusia în continuare, inclusiv prin delegația ei în mecanismul internațional de control, la trecerea prin strâmători. Dar este clar că nevoia Rusiei de a exporta produse, la rândul ei, o face să fie cooperantă.

Însă condiția în sine a Turciei, ca stat, rămâne spinoasă. Situația internă și politica externă agresivă a liderilor săi fac din această țară o problemă, actuală sau potențială, pentru proiecte de cooperare regională. Până la alegerile din iunie 2023, logica politicii interne și externe a regimului de la Ankara nu se va putea schimba radical. Nici după alegeri nu se poate spera la schimbări importante pentru că Președintele Erdoğan și aliații săi pot folosi prevederi constituționale, adăugate în 2017, pentru a menține controlul autoritar asupra guvernării chiar dacă opoziția va înregistra câștiguri electorale importante.

În aceste condiții, *politica europeană și românească față de Turcia* va trebui să urmeze calea de până acum dar cu o modificare semnificativă de accent și ton. Nu trebuie să se uite că Ankara a schimbat în ultimii ani sensul relației tranzacționale cu Bruxelles, reușind să impună termenii săi în locul condiționalității UE (criteriile Copenhaga). Iar despre vreun angajament al Turciei pe calea europeană nu mai poate fi vorba de mai bine de un deceniu. Alegerile din 2023 nu ar putea aduce mari schimbări nici în această privință pentru că în rândurile opoziției nu există forțe politice care să militeze explicit pentru reforme în spiritul valorilor europene și universale. Scena politică din Turcia este dominată de foarte multă vreme de un singur discurs de legitimare: naționalismul religios conservator

(regimul de la putere) sau secular și/sau social (opoziția), ambele cu profunde note anti-occidentale. Fiind „discurs de legitimare”, rezultă logic că el se adresează unui public majoritar, dominat de vederi profund naționaliste și anti-occidentale, cultivate de generații de sistemul educațional din Turcia care a suferit o radicalizare chiar mai accentuată în ultima decadă.⁶⁵

În aceste condiții, încercările occidentale (inclusiv românești) de a influența **decisiv** politica actuală a Ankarei au, relativ, puține șanse de succes. S-ar impune, mai degrabă, abordarea indirectă, *via* parteneri cu influență considerabilă asupra regimului actual de la Ankara, cum ar fi Azerbaidjanul, posibil Pakistanul sau chiar și China, în anumite contexte. Este lăudabil, din această perspectivă, efortul diplomației de la București, inclusiv prin ambasada de la Baku, de a găsi împreună cu partenerii azeri soluții la provocările politice și tehnice în legătură cu creșterea cantităților de gaze naturale livrate dinspre Marea Caspică spre Europa. Eforturile acestea ar putea fi completate de altele, mai ales pentru a se încuraja menținerea dialogului Turciei cu Grecia și Israelul. O mai bună comunicare între acești trei actori, la care diplomații europeni, inclusiv cei români, pot contribui, ar putea facilita o detensionare a situației de la Marea Egee și din Mediterana orientală.

Un astfel de demers ar putea deveni o urgență pentru că evoluțiile din Ucraina și Orientul Mijlociu, inclusiv în ce privește relațiile ruso-turce în aceste contexte, pot duce către situații periculoase. Întâlnirea Putin-Erdoğan de la Soci, din 5 august 2022, arată foarte clar că cei doi lideri autoritari se pot sprijini unul pe celălalt împotriva a ceea ce ambii percep drept amenințări venite de la vest. Dacă cele două regimurile autoritare vor ajunge la un nivel critic de panică, sub presiuni externe dar mai ales interne, există probabilitatea ca ele să aprofundeze chiar mai mult colaborarea, cu scopul de a destabiliza și mai mult regiunea Mării Negre și estul Mediteranei. Asta în vreme ce, spre exemplu, la Ankara se vorbește din ce în ce mai deschis despre anexarea Ciprului de nord, unde guvernul Ersin Tatar este susținut de Turcia și acceptă orice proiect comandat de acolo.

Nu ar trebui exclusă, în astfel de condiții, posibilitatea recunoașterii de către Turcia a cuceririlor teritoriale ale Moscovei în Ucraina de est (nu și Crimeea) în schimbul recunoașterii de către Moscova a independenței Ciprului de nord, ulterior chiar a anexării acestei regiuni de către Turcia. Recunoașterile reciproce ar atrage acte similare din partea altor entități de pe scena internațională. Rezultatul, în afară de împlinirea măcar parțială a planului rusesc în Ucraina, ar fi o extindere a zonei de influență a Turciei, cu greutate strategică greu de acceptat de alte state din Mediterana orientală și de actori

⁶⁵ Vezi, de exemplu, Hay E.C. Yanarocak, „The Erdoğan revolution in the Turkish curriculum textbooks”, Ramat Gan, IMPACT-se and Henry Jackson Society, 2021, <https://www.impact-se.org/wp-content/uploads/The-Erdogan-Revolution-in-the-Turkish-CurriculumTextbooks.pdf>

globali, precum SUA, Marea Britanie sau UE. Consecințele ar putea fi catastrofale. Rusia ar putea accepta o astfel de evoluție dacă Putin va menține și înmulți pârghiile actuale de control asupra Turciei, așa cum deja se petrec lucrurile. De aceea, menținerea dialogului turco-greco-israelian este benefică nu doar pentru valorificarea pașnică, în viitorul apropiat, a resurselor din estul Mediteranei, ci și pentru evitarea unei potențiale catastrofe cu reverberații globale.

Toate acestea depind însă de percepția realităților la Ankara. În scenariul ideal, Erdoğan ar putea fi convins că logica actuală de guvernare trebuie ajustată pentru a deveni posibilă normalizarea situației economice și politice interne în conexiune cu postura regională a Turciei. Altfel, agresivitatea care domină astăzi aproape orice acțiune a regimului Erdoğan-AKP va continua să vulnerabilizeze și să submineze această țară, cu consecințe care pot depăși imaginația celor mai pesimiști dintre analiștii experimentați. Continuarea agresivității actuale va forța chiar și pe cei mai prudenți parteneri să aleagă între a fi de partea sau contra Turciei. Evoluțiile actuale par a duce din păcate, chiar în această direcție.

IDR

Institutul Diplomatic Român

**BD. PRIMĂVERII NR. 17, SECTOR 1,
BUCUREȘTI, COD POȘTAL 011972**

IDR@IDR.RO

+40 21 233.99.55

+40 21 233.99.77

**SERIA POLICY PAPER CUPRINDE TEXTE
BAZATE PE SURSE PUBLICE. OPINIILE
EXPRIMATE REPREZINTĂ PUNCTELE DE
VEDERE ALE AUTORILOR.**



MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE